

Kap 24 : Prins- & prinsessrätt

Ytterligare lagstiftning skulle hindra prinsarna från att utöva ett yrke eller näring. I Sverige fanns §45 av 1809 års regeringsform:

”Varken Svea Rikes kronprins och arvfurste eller prinsar av det kungliga huset skola hava någon livgeding [inkomst av personlig förläning] eller civilt ämbete; dock kunna efter gammalt bruk titlar av hertigdömen och furstendömen dem tilläggas, utan rättighet till de landskap, vilkas namn de bära.”

Detta innebar att prinsarna fick leva på apanage, förmögenhet, näringsverksamhet eller ett militärt ämbete. Leva på är kanske fel ord. De första Bernadotterna hävdade att universitetskanslersämbetet inte var något civilt ämbete eftersom det var obetalt. Samma påstods gälla jurytjänst i tryckfrihetsmål. Oscar (I) & Karl (XV) var ett tag universitetskansler. När turen kom till Oscar (II) hade tolkningen av civilt ämbete ändrats. Karls sätt att sköta ämbetet på distans & utan att sätta sig in i ärendena orsakade sådana konflikter att han blev den siste prinsen i ämbetet. Även affärsverksamheten förbjöds. Karl Johan & Oscar I drev affärer som ett alternativ till att ha pengar på banken. Detta ledde till sådana politiska jävssituationer att under Oscar I praxis ändrades. Kungahuset tilläts visserligen fortfarande driva affärer, men inte att göra någon vinst. Det som låtit mest tala om sig är bruket Stenhammar som under prins Wilhelm nolltaxerade. Det är oklart hur prinsarnas militära ämbeten avlönades. Nutida praxis är att skänka avlöningen till välgörande ändamål.

Förbudet mot ett civilt ämbete tolkades med tiden som ett totalt förbud för både prinsar och prinsessor att arbeta i offentlig verksamhet överhuvudtaget – staten, landstinget eller kommunen. Prinsar och prinsessor fick inte heller arbeta i privatägda företag. Juridiken var dessutom så oklar för egna företag – befrielsen från deklaraions- och skatteskyldighet, reklamvärdet visavi konkurrenter att vara kunglig m m – att yrkesvalet i praktiken inskränkte sig till godsägare, konstnär eller ideell verksamhet där det fanns prejudikat.¹ Dessutom fanns ett opinionstryck – att ta betalt ansågs som ovärdigt en prins eller prinsessa som redan var avlönad genom sitt apanage.

Mest skriverier har det varit om prinsessornas försök att utöva ett borgerligt yrke. Prins Oscars döttrar Maria & Elsa arbetade några år som sjuksystrar inom Röda Korset, på Sachska barnsjukhuset, på Serafimerlasarettet & på Sabbatsberg. Prins Gustaf Adolfs döttrar Margaretha & Birgitta hade liknande utbildningar. Margaretha gick två kortare kurser i sjukgymnastik & barnavård. Därefter praktiserade hon på kronprinsessan Lovisas barnsjukhus, på St Görans barndaghem, som lekledare på barnavdelningen av ”Middlesex hospital” (i England) & slutligen som oavlönad biträdande arbetsterapeut på Karolinska Sjukhuset, där hon var tvungen att sluta när en annan person sökte platsen. Birgitta utbildade sig till gymnastikdirektör & praktiserade oavlönad på Broms skola.

Mor Sibyllas inställning var att hennes döttrar behövde en utbildning, men inte för att livnära sig – ”kanske ett yrke, i varje fall en sysselsättning, där de kan få utveckla sina individuella anlag.”² Döttrarna funderade på söka anställning på den ytterst exklusiva *Schloss Salem* i Tyskland, där deras börd var en merit i stället för problem, men så gifte de sig.

¹ Malmgren 1957.

² Martin Siwertz. Intervju med Sibylla. Husmodern, 1949:17. [Okänd originalkälla.]

1974 avskaffades §45 men korruptionslagstiftningen – att inte utnyttja sin ställning för egen vinning – fyller i dag samma funktion.

* * *

Ytterligare en inskränkning i den personliga friheten var kungens ”familjemakt”. Barnen, barnbarnen & deras familjer löd inte bara under riksdagen, utan under ”huslagarna”, praxis & kungens godtycke. §48 i 1809 års regeringsform löd:

”Konungens hov står under dess enskilda styrelse; kunnande han häruti förordna som hon om gott synes. Alla beställningar vid sitt hov må kungen efter behag tillsätta och därifrån avsätta.”

I praktiken innebar det förmyndarskap. Åtminstone prinsarna svor en lojalitetsed i samband med att de blev myndiga. Något religionskrav fanns visserligen inte, men samtliga barn har konfirmerats i statskyrkan. Inskränkningarna i barnens rätt att ingå äktenskap har nämnts. Barnen fick heller inga personliga apanage. Riksdagen gav kungen en klumpsumma som denne fördelade bland barnen & dessa till sina barn. Barnen & deras gemål bestämde inte heller över vilka som ingick i deras hovstat. Misstanken var att hovstaten var lojal till kungen snarare än till dem själva. Barnbarnen hade det på sättet enklare, eftersom de saknade hovstat.

Kungens familjemakt sträckte sig så långt som att Oscar II lät omyndigförklara prinsessan Thérèse & Gustaf VI prins Carl jr. Oscar II tog sig för att remittera prinsessorna Thérèse, Victoria & Maria till psykiatriker. Familjemakten sträckte sig t o m utanför kungahuset. Folke Bernadottes änka Estelle Manville kände sig t ex tvungen att be Gustaf VI om tillåtelse innan hon gifte om sig. Exempelen kan mångfaldigas. Eftersom kungen bestämde över apanaget var det lätt att utöva utpressning eller ställa personen under ekonomiskt förmyndarskap.

1810-1921 fanns ytterligare en inskränkning av prins- & prinsessrätten. §7 i successionsordningen förbjöd dem att resa utomlands utan kungens vetskap och samtycke. Lag 1921:21 inskränkte §7 till att enbart gälla kronprinsen. Riksdagens beslut gällde formellt avskaffandet av patronatsrätten (rätten att utkräva kyrkotionde m m) & vissa av adelns privilegier av den 16 oktober 1723, där §32 handlade om kravet att kungen måste godkänna en flytt utomlands, eller egendomen konfiskeras. Att med detta som motiv ändra i successionsordningen verkar dock vara att övertolka räckvidden av §32. Beslutet tycks ha haft mera att göra med ett motstånd mot hovets patriarkala traditioner & möjliggjorde de senare så beryktade prins-äktenskapen utomlands. Enligt den gamla successionsordningen hade prinsarna kunnat stoppas vid gränsen.

* * *

Kungahuset var länge så förmöget att barnen kunde livnära sig på arv under tiden som de bedrev någon konstnärlig eller ideell verksamhet. Efter 1918 blev dock försörjningen genom Gustaf V:s agerande en ”politisk” fråga då de prinsar som förlorade sina titlar & apanage behövde ta ekonomin på allvar. Carl & Folke Bernadotte var militärer som gifte sig rikt. Prins Carl jr (belgisk titel) & Carl Johan Bernadotte representerade i industriella sammanhang. Sigvard & Lennart Bernadotte ägnade sig åt film, industridesign & ett konferenscenter. Det

ansågs som en orubblig sanning att alla prinsar var odugliga dagdrivare, och särskilt Folke & Lennart Bernadotte var besatta av att bevisa motsatsen.

*

Skiftet från prins eller prinsessa till vanlig medborgare var svårt att genomföra. De kungliga var präglade av sin uppväxt & omgivningen var osäker på hur de skulle bemötas. De fick varken särbehandlas eller deras f d rang ignoreras. Jag beskriver Sigvard Bernadottes upplevelser av sin ”halvofficiella” ställning:

Genom sitt äktenskap med Erica Patzek hade Sigvard den 8 mars 1934 förlorat sin prinstitel & med den sitt adelskap. Prins Carl jr hade fått en belgisk prinstitel genom sin svåger. Den 2 juli 1951, efter Gustaf V:s död, fick resten av de avhoppade prinsarna, Lennart, Sigvard & Carl Johan, genom storhertiginnan Charlotte av Luxemburg (på en begäran av Gustaf VI) samma luxemburgska adelstitel som en gång prins Oscar, greve af Wisborg, som enligt Luxemburgsk lag både omfattade hustrun och var ärftlig. För Sigvard innebar titeln att han började grubbla över sina oförrätter. Detta blev värre när han 1961 flyttade tillbaka till Sverige & han efter farsarvet inte behövde arbeta längre. 1972-1983 hade han & hans fru Marianne med kung Carl Gustafs goda minne en ”halvofficiell” ställning, som jag inte har kunnat reda ut. Han bemöttes med ett visst ceremoniel. I egenskap av hedersordförande i t ex ”Centre for the study of international relations” (CSIR; 1971-1985?) träffade han statsmän. Han hade uppdrag från hovet som att vara domare vid t ex ryttartävlingarna på stadion.

1976 gifte sig brodern Bertil med sin långvariga älskarinna Lilian Craig. Bertil fick behålla sin prinstitel & Lilian fick en prinsesstitel. Det gav upphov till ett långvarigt gräl mellan Sigvard, hans hustru Marianne & hovet där de ansåg sig vara orättvist behandlade. Saken hade även en praktisk sida eftersom alla kungliga fram till 1975 betalade arvsskatt enligt en lägre taxa från 1941 25 procent, den övriga befolkningen 36 procent, vilket innebar en kännbar reduktion av farsarvet. Efter en ny konflikt 1983 – denna gång om hans plats i rangrullan – betraktades Sigvard av hovet som en icke-person. Sigvard började kalla sig själv prins & hans hustru prinsessa. Sigvard drev titelfrågan ända upp i Europadomstolen men avled innan målet togs upp.

De två utförligaste skildringarna av titelkonflikten är i hustrun Mariannes memoarer³ & Staffan Skotts krönika⁴. Det finns också en mängd tidningsartiklar. Kung Carl Gustaf diskuterade frågan med sin advokat Bengt Ljungqvist men landade i att han inte ville riva upp ett konseljbeslut ”fattat under en annan grundlag”. Förmodligen fruktade han att alla andra avsatta prinsar & deras ättlingar skulle öppna process de också. Sigvard hade inte behandlats värre än de andra prinsarna, och därvid fick det bli.⁵

Det finns flera opinionsundersökningar om vad svenska folket ansåg. 1986 ansåg majoriteten att Sigvard skulle svälja förtreten.⁶ Som brodern Carl Johans hustru uttryckte det: ”Man ska inte gråta över spilld mjölk. Särskilt inte om man spillt ut den själv.” 2001 hade dock opinionen svängt så att en majoritet tyckte att Sigvard kunde

³ Bernadotte 1986: ss. 155-188.

⁴ Skott 1996: ss. 375-379.

⁵ Dagens Nyheter, 2001-05-26.

⁶ Sifo & Hänt i Veckan, 1986:5.

återfå sin prinstitel.⁷ Frågan hade dock vid det laget tappat i betydelse eftersom prinstiteln inte längre var en adelstitel, utan enbart en hederstitel. Under tiden vände sig Sigvard till juristen Gunnar Bramstång för en utredning om rättsläget.⁸ Det var inte alltför uppmuntrande. Oscar II:s inställning tycks ha varit att prinstiteln följde börd, inte personens statsrättsliga ställning, men under Gustaf V gjordes ingen skillnad. Hovet tycks ha följt en tysk rättspraxis. Bramstång påpekade dock något ofta förbisett, att successionsordningen 1937 ändrades till att svensk prins får äkta utländsk enskild mans dotter, vilket alltså innebar att åtminstone Gustaf VI:s motstånd mot sonen Bertils äktenskap med Lilian Craig inte hade stöd i lagen, utan enbart var till för att hävda kungahusets exklusiva status.

⁷ Aftonbladet 2001-05-15, s. 8; Expressen 2001-05-15, s. 16.

⁸ Bramstång 1990.

Referenser

- *Bernadotte, Marianne. (1986.) Glimtar och scener. Stockholm: Norstedts förlag.
- *Bramstång, Gunnar. (1990.) Tronrätt, bördstitel och hustillhörighet : några anteckningar. Skrifter utgivna av Juridiska föreningen i Lund, nr 108. Lund: Juristförlaget.
- *Malmgren, Robert. (1957.) Sveriges grundlagar och tillhörande författningar med förklaringar. Stockholm: Norstedt.
- *Prop 1921:21 Förslag till lag om upphävande av patronatsrätt.
- *Skott, Staffan. (1996.) Alla dessa Bernadottar. Stockholm: Bonniers.